

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΠΟΡΟΙ ἢ ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΟΔΩΝ

Τοῦ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Φ. ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Πολλάκις ἠμφισβητήθη ἡ ἀuthεντικότης τοῦ ἔργου χωρὶς νὰ ὑπάρχη οὐδὲ σκιὰ σοβαρᾶς δικαιολογίας πρὸς τοῦτο. Ἡ χεὶρ τοῦ Ξενοφῶντος ἀναγνωρίζεται εἰς κάθε σελίδα, γράφει ὁ πολὺς Α. Croiset θέτων οὕτω τέρμα εἰς τὰς ἀμφισβητήσεις*.

Πρόκειται περὶ πολιτικοῦ φυλλαδίου τὸ ὁποῖον ὁ Ξενοφῶν ἔγραψε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς πολυκυμάντου ζωῆς του, τὴν ἐπομένην τῆς λήξεως τοῦ λεγομένου συμμαχικοῦ πολέμου, περὶ τὸ 355 π.Χ. Τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εὐρίσκονται εἰς ἀθλίαν κατάστασιν ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῶν βαρῶν τὰ ὁποῖα ἐπέσῳρευσεν ὁ πόλεμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀπωλείας τῶν πλείστων συμμάχων καὶ τοῦ ἔτησιου φόρου τὸν ὁποῖον οὗτοι κατέβαλλον.

Τὰ ἔσοδα τῆς πόλεως τὰ ὁποῖα ὑπελογίζοντο τὸ 433 π.Χ. εἰς χίλια καὶ πλέον τάλαντα καὶ τὸ 422 π.Χ. εἰς δισχίλια περίπου τάλαντα ἤδη ἔχουν κατέλθει εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν 135 ταλάντων.

Ὁ Εὐβουλος καὶ ὁ Λυκοῦργος, οἱ ἀνορθῳται τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν δὲν ἔχουν ἀκόμη ἔλθει εἰς τὸ προσκήνιον.

Ὁ συγγραφεὺς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς συμπολίτας του (καὶ πολλάκις χρησιμοποιεῖ τὸ β' πρόσωπον τοῦ πληθυντικοῦ) προτιθέμενος νὰ τοὺς δώσῃ πρακτικὰς τινὰς συμβουλὰς διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν δυσχερειῶν καὶ αὐξήσιν τῶν ἐσόδων τῆς πόλεως.

Οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτείας, δικαιολογούμενοι διὰ τὰς ἀδικίας καὶ τὰ λάθη των, ἰσχυρίζονται ὅτι γνωρίζουν μὲν τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον ἀλλὰ λόγῳ τῆς πενίας τοῦ πλήθους ἀναγκάζονται νὰ παρεκκλίνουν. Τούτου ἕνεκα, λέγει ὁ Ξενοφῶν, ἐπεχείρησα νὰ ἐξετάσω μὲ ποῖον τρόπον θὰ καταστήθῃ δυνατὸν οἱ πολῖται νὰ διατρέφονται «ἐκ τῆς ἑαυτῶν» χώρας. Δηλαδή μὲ ποῖον τρόπον θὰ καταστοῦν αὐτάρκειαι καὶ δὲν θὰ ἔχουν ἀνάγκη οὔτε τῆς ναυτικῆς ἡγεμονίας, οὔτε τοῦ φόρου τῶν συμμάχων.

Οὕτως, ἀφ' ἐνὸς μὲν θὰ ἐκλείψῃ ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ἀθηναῖοι θὰ παύσουν νὰ εἶναι ὑποπτοι εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας ὡς ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἡγεμονίαν (Α,Ι).

Ὁ Ξενοφῶν διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συμπολίτας του ἐξαίρει τὸ γλυκὺ κλίμα

* Croiset: Ἱστορία Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (γαλλ.), τόμ. 4, 1895, σελ. 394.

τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸ εὐφορον ἔδαφος. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ γλυκὺ Ἀττικὸν κλίμα οὐδεμίᾳ ἀντίρρησης. Ὡς πρὸς τὴν εὐφορίαν ὅμως τοῦ ἔδαφους, θὰ προεκάλεσεν ἀσφαλῶς τὰ εἰρωνικὰ σχόλια τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι ἐγνώριζαν ἐκ πείρας μακρᾶς ὅτι ἡ πόλις των δὲν ἦτο ποτὲ αὐτάρκης, ἰδίως εἰς σιτηρὰ καὶ ὅτι τὸ ἔξωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο ὁ μόνος τρόπος ἐπιβιώσεως.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζει ὀρθῶς, ὅτι ἡ Ἀττικὴ δὲν ἔχει μόνον τὰ φυόμενα προϊόντα τοῦ ἔδαφους, ἀλλὰ καὶ «ἀΐδια ἀγαθὰ» «λίθον ἄφθονον», ἐννοῶν τὸ Πεντελήσιον μάρμαρον, ἐκ τοῦ ὁποίου γίνονται καὶ ναοὶ καὶ βωμοὶ ὠραιότατοι καὶ ἀγάλματα θεῶν μεγαλοπρεπέστατα. Τοῦτο ζητοῦν καὶ προμηθεύονται καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἀκόμη καὶ οἱ βάρβαροι.

Ἐξ ἄλλου ἡ Ἀττικὴ γῆ, «ὕπαργυρός ἐστι σαφῶς θεία μοίρα», ἐνῶ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πόλιν «οὐδὲ μικρὰ φλέψ ἀργυρίτιδος» ὑπάρχει.

Μετὰ τὸν πρόλογον τὸν ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ Α' κεφάλαιον, ὁ Ζενοφῶν θὰ ἀναπτύξῃ τὰ σχέδιά του διὰ τὴν προσέλκυσιν μετοίκων (Κεφ. Β'), διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορίας (Κεφ. Γ') καὶ διὰ τὴν ἐντατικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου (Κεφ. Δ').

Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐξάρῃ τὴν ἀνάγκην εἰρήνης διὰ τὴν αὔξησιν τῶν ἐσόδων τῆς πόλεως (Κεφ. Ε'). Τέλος δὲ θὰ προβῇ εἰς ἀνακεφαλαίωσιν τῶν προτάσεων του (Κεφ. ΣΤ')*.

Η ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΟΙΚΩΝ (Κεφ. Β')

Ἐν Ἀθήναις, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, πλὴν τοῦ κυμαινομένου πλήθους τῶν παρεπιδημούντων ξένων, ὑπῆρχον καὶ ξένοι μονίμως ἢ τοῦλάχιστον ἐπὶ μακρὸν οἰκοῦντες, καλούμενοι μέτοικοι. Μετὰ ὠρισμένον χρόνον παραμονῆς οἱ ξένοι ἐνεγράφοντο εἰς τοὺς μετοίκους καὶ κατέβαλλον εἰδικὸν φόρον, τὸ μετοίκιον. Ἀπετέλουν ἴδιαν τάξιν, μεταξύ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀπλῶν ξένων. Ἐστεροῦντο πολιτικῶν δικαιωμάτων. Δὲν ἠδύναντο νὰ ἀρξωσιν ἀρχὴν τινα ἢ ἱερωσύνην. Δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ συμμετέχουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, οὐδὲ νὰ παρίστανται εἰς αὐτήν, πλὴν ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων καὶ κατόπιν εἰδικῆς ἀδείας. Ἠδύναντο μόνον νὰ διεκδικήσουν δευτερευούσας τινὰς θέσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Τὸ μετοίκιον τὸ ὅποιον κατέβαλλον ἀνήρχετο εἰς 12 δρχ. διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ εἰς 6 διὰ τὰς γυναῖκας ἐφ' ὅσον δὲν εἶχον ἐργαζόμενον σύζυγον. Ἄν εἶχον υἱὸν οὗτος κατέβαλε δρχ. 12, ἢ δὲ μήτηρ οὐδέν.

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως (309/8 π.Χ.) εὑρέθησαν ἐν Ἀθήναις 10.000 μέτοικοι. Κατὰ τὸν 5ον ἢ 4ον αἰῶνα θὰ ἦσαν περισσότεροι. Οὕτω, τὸ ἐκ τοῦ μετοικίου ἔσοδον θὰ ὑπερέβαινε τὰς 120.000 δρχ.

* Ὁ Ἄ. Ἀνδρεάδης εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, ἐκδ. 1928, ἀφιερώνει (σελ. 488) διὰ τὸ ἔργον τοῦ Ζενοφῶντος εἰδικὸν ἐπίμετρον εἰς τὸ ὅποιον πολλὰ ὀφείλομεν.

Ἡ καταβολή τοῦ μετοίκου δὲν ἀπήλλαξε τοὺς μετοίκους τῆς καταβολῆς ἄλλων ἀμέσων φόρων. Ἄλλ' ἔὰν οἱ μέτοικοι ἀπεκλείοντο τοῦ δημοσίου βίου, εἶχον ὁμως εἰς χεῖρας τῶν τὴν οικονομικὴν ζωὴν τῆς πόλεως. Ἦσαν ἡ ψυχὴ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἔμπορίου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς βιοτεχνίας. Αἱ πρόσοδοι τῶν τελωνείων καὶ οἱ φόροι καταναλώσεως ἠῦξανον ἐφ' ὅσον ἠῦξανε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μετοίκων.

Ὡς ἐργολάβοι οἱ μέτοικοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων δημοσίων ἔργων τοῦ 5ου καὶ 4ου αἰῶνος καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπλούτισαν*.

Ὁ Ξενοφῶν ἐπιδιώκει (Κεφ. Β') τὴν προσέλκυσιν μετοίκων. Δέκα χιλιάδες νέοι μέτοικοι θὰ ἀπέδιδον 120.000 δρχ. ἢ 20 τάλαντα, ὡς ἐπὶ πλεόν ἄμεσον ἔσοδον. Ἐξ ἄλλου ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τῆς εἰσδοχῆς τῶν μετοίκων θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν, τὴν αὔξησιν τῆς καταναλώσεως καὶ ἐπομένως τῶν ἐμμέσων φόρων τῶν ἐλλειμενίων κλπ.

Σημειώτεον ὅτι ἐκ τῶν προτεινομένων ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος μέτρων εἶναι τὸ μόνον μὴ συνεπαγόμενον δαπάνας ἐκ μέρους τοῦ κράτους, ἀλλὰ μόνον ἔσοδα. Δι' ὃ καὶ λέγει ὅτι οἱ μέτοικοι «αὐτοὺς τρέφοντες καὶ πολλὰ ὠφελοῦντες τὰς πόλεις οὐ λαμβάνουσι μισθὸν ἀλλὰ μετοίκιον προσφέρουσι», καὶ τοῦτο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς πολίτας οἱ ὅποιοι λαμβάνουσι μισθούς, μισθὸν ἐκκλησιαστικόν, μισθὸν βουλευτικόν, μισθὸν δικαστικόν καὶ ἄλλας παροχάς.

Τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μετοίκων ὁ Ξενοφῶν ἀναμένει ἐκ τῆς καταργήσεως ὀρισμένων ὑποχρεώσεων καὶ ταπεινωτικῶν ἀπαγορεύσεων, αἱ ὁποῖα ἄλλως τε, οὐδεμίαν ὠφέλειαν εἰς τὴν πόλιν πορέσχον. Συνιστᾷ νὰ ἀπαλλάξουν αὐτοὺς τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ὑπηρετοῦν, οἱ ἐξ αὐτῶν εὐποροὶ ὡς ὁπλίται, οἱ δὲ λοιποὶ ὡς ἐρέται εἰς τὸ ναυτικόν. Ἀντιθέτως νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ ἡ κατάταξις εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν σῶμα τῶν ἵππέων. Τέλος, δεδομένου ὅτι εἰς τοὺς μετοίκους ἀπηγορεύετο ἡ κτήσις γῆς ἢ οἰκίας ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὁ Ξενοφῶν προτείνει τὴν παραχώρησιν οἰκοπέδου ἐντὸς τῶν τειχῶν εἰς ὅσους εἶναι διατεθειμένοι νὰ οἰκοδομήσουν, κριθοῦν δὲ ἄξιοι τῆς τοιαύτης εὐνοίας. Πολλοὶ καὶ καλοὶ ξένοι, λέγει, θὰ ἤθελαν νὰ κατοικήσουν εἰς τὰς Ἀθήνας**.

* Ὁ ρήτωρ Λυσίας, μέτοικος ὢν, ἐστάλη ὡς πρέσβυς εἰς Συρακοῦσας τὸ 393 διότι λόγῳ τῆς καταγωγῆς του ὡς Συρακουσίου ἐκρίθη ὅτι ἠδύνατο νὰ παράσχη ὑπηρεσίας τινὰς παρὰ τῷ Διονυσίῳ.

Ὁ Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, γηραιὸς φιλόσοφος καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τότε τῆς Ἀκαδημίας, καίτοι μέτοικος, ἐστάλη λόγῳ τοῦ κύρους του τὸ 322 π.Χ. ὡς πρέσβυς παρὰ τῷ Ἀντιπάτρῳ.

** Περὶ τῶν μετοίκων βλ. Γ. Γίλβερτ, Ἐγχειρίδιον Ἀρχαιολογίας Δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Ν. Πολίτου, 1927, σελ. 209.

M. Clerc: Les métèques Athéniens, 1893.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ (Κεφ. Γ')

Κίνητρα διὰ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἐφοπλιστὰς

Ἐν ἀρχῇ ὁ Ζενοφῶν ἐξαιρεῖ τὴν προνομιοῦχον θέσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς ὡς ἐμπορικοῦ κέντρου.

Ἡ πόλις μας, λέγει, εἶναι «ἡ δίστη καὶ κερδαλασιότατη». Προσφέρει εἰς τὰ πλοῖα ὄρους ὠραίους καὶ ἀσφαλεῖς διὰ νὰ καταφεύγουν καὶ νὰ ἀναπαύωνται κατὰ τὸν χειμῶνα ὁπότε διακόπτεται ἡ ναυσίπλοια (1).

Πράγματι ὁ Πειραιεύς, τὸ τριλίμενον ἐπίνειον τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο ἀσφαλίστατον ἀπὸ ἀπόψεως ἀνέμων καὶ ρευμάτων, οὐδενὸς κωλύματος ὑπάρχοντος διὰ τὸν εἰσπλουν καὶ τὸν ἔκπλουν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο σπουδαιότατον τὴν ἐποχὴν τῆς ἰστιοφόρου ναυτιλίας.

Ἐκτὸς τούτου ὁ Πειραιεύς ἦτο ἡ ἀφετηρία ὄλων τῶν θαλασσίων λεωφόρων. Διὰ νὰ πλεύσῃ τις ἐκ τοῦ ἐπίνειου τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς πλείστους λιμένας τοῦ Αἰγαίου δὲν ἐχρειάζετο περισσότερον τῶν 3 ἡμερῶν, διὰ τὴν Κέρκυραν 5-6, διὰ τὸ Βυζάντιον $4\frac{1}{2}$ · $5\frac{1}{2}$.

Εἰς τὰς πλείστας τῶν ἄλλων πόλεων, λέγει ὁ Ζενοφῶν, οἱ ἔμποροι ἀντιμετωπίζουσι δυσχερεῖας λόγῳ τῶν κυκλοφορούντων ἐκεῖ ἀδοκίμων νομισμάτων (2).

«Ὁ ὕμην καὶ τοὺς ἐμπόρους ἐν μὲν ταῖς πλείσταῖς τῶν πόλεων, ἀντιφορτίζεσθαι τι ἀνάγκη, νομίσμασι γὰρ οὐ χρησίμοις ἔξω χρῶνται. Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις πλείστα μὲν ἔστι ἀντιεξάγειν, ὧν ἂν δέωνται ἄνθρωποι, ἦν δὲ μὴ βούλωνται ἀντιφορτίζεσθαι καὶ οἱ ἀργύριον ἐξάγοντες καλὴν ἐμπορίαν ἐξάγουσι, ὅπου γὰρ ἂν πωλῶσιν αὐτό, πανταχοῦ πλείον τοῦ ἀρχαίου λαμβάνουσιν (3).

Εἰς τὰς πλείστας τῶν ἑλληνικῶν πόλεων χρησιμοποιοῦν νόμισμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι χρήσιμον ἔξω τῶν ὀρίων καὶ οὕτως οἱ ἔμποροι ἀναγκάζονται νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν προϊόντων (ἀντιφορτίζεσθαι).

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀντιθέτως ἢ μᾶλλον εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὑπάρχουν πλείστα προϊόντα πρὸς φόρτωσιν καὶ «ἀντιεξαγωγῆν» (ἐξ οὗ καὶ τὸ ρῆμα ἀντιφορτίζομαι). Ἐὰν ὁμως οἱ εἰσαγωγεῖς δὲν θέλουν εἰς ἀντάλλαγμα ἄλλα ἐμπορεύματα, ἀλλὰ προτιμοῦν τὸ ἀργύριον ἢ συναλλαγὴ εἶναι δι' αὐτοὺς συμφέρουσα διότι ὁ ἄργυρος ἔξω τῶν Ἀθηνῶν ἔχει μεγαλυτέραν ἀγοραστικὴν ἀξίαν. Τοῦτο λέγει ὁ Ζενοφῶν. Καὶ εἶναι ἀληθές, διότι ὁ ἄργυρος ἦτο ἀφθονώτερος ἐν Ἀθήναις λόγῳ τῶν ἀργυρίων τοῦ Λαυρίου. Ἐξ ἄλλου, τὰ ἀθηναϊκὰ νομίσματα ἦσαν ἀνωτάτου τίτλου καὶ ἐγένοντο δεκτὰ μὲ ἐμπιστοσύνην τόσο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους*.

* Ὁ Πλάτων εἰς τὴν δευτέραν κατὰ σειρὰν τελειότητος πόλιν - κράτος τὴν ὁποίαν οἰκοδομεῖ, εἰς τοὺς Νόμους (742α) συμβουλεύει νὰ ὑπάρχουν δύο νομίσματα. Τὸ ἓνα ἐκ πολυτίμου μετάλλου «κοινὸν ἑλληνικὸν νόμισμα» τὸ ὁποῖον θὰ χρησιμοποιοῦν εἰς

Ἄνεξαρτήτως τῶν ὡς ἄνω πλεονεκτημάτων τῶν ὁποίων ἀπελάμβανον ἤδη οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ναυτικοὶ ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, ὁ Ξενοφῶν προτείνει τὴν λήψιν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἄλλων μέτρων. Τὴν ταχυτέραν διεξαγωγήν τῶν ἐμπορικῶν δικῶν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἐπιβραδύνεται ὁ ἀπόπλους τῶν πλοίων. Τὴν ἀπονομὴν τιμῶν εἰς τοὺς μεγαλεμπόρους καὶ πλοιοκτῆτας (π.χ. τῆς Προεδρίας). Ἔτι δὲ τὴν παροχὴν πρὸς αὐτοὺς φιλοξενίας, ἐφ' ὅσον τὰ πλοῖα τῶν καὶ τὰ φορτία τῶν θὰ εἶναι ἀξιόλογα ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πόλεως.

Οὕτως οἱ ξένοι θὰ προσελκύωνται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ κέρδος ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς τιμὰς καὶ κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἀναπτύσσωνται αἱ ἐργασίαι ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσοδα τῆς πόλεως (3,4,5,6).

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ μέτρα δύναται νὰ λάβῃ ἡ πόλις χωρὶς νὰ «π ρ ο δ α π α ν ἤ σ η ο ὕ δ ἔ ν» εἰ μὴ μόνον «φιλάνθρωπα ψηφίσματα» καὶ «ἐπιμέλειαν» ἐνδιαφέρον, φροντίδα.

Πέραν ὧν τῶν ἀδαπάνων ἢ μᾶλλον σχεδὸν ἀδαπάνων τούτων μέτρων ὁ Ξενοφῶν εἰσηγείται καὶ διαφόρους κατασκευὰς ἀπαιτούσας δαπάνας σημαντικές. Εἰδικώτερον συμβουλεύει τὴν οἰκοδόμησιν α) «καταγωγίων» τινῶν, δηλαδὴ καταλυμάτων διὰ τοὺς ἐφοπλιστάς, πλησίον τοῦ λιμένος, ἐκτὸς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων, β) οἰκημάτων καταλλήλων διὰ τὴν διενέργειαν πράξεων ἀγοραπωλησιῶν μεταξὺ τῶν ἐμπόρων, γ) «οἰ κ ῆ σ ε ω ν καὶ π ω λ η τ η ρ ῖ ω ν διὰ τοὺς ἀ γ ο ρ α ῖ ο υ ς» ἐνδικοτήτων καὶ κάταστημάτων διὰ τοὺς μικρεμπόρους εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας, τὰ ὅποια θὰ ἀποτελέσουν ἀφ' ἐνὸς μὲν διακόσμησιν ἀφ' ἑτέρου δὲ πηγὴν ἐσόδων (12,13).

Τέλος, ὁ Ξενοφῶν συμβουλεύει τὴν ἀγορὰν «ὀ λ κ ἄ δ ω ν», ἐμπορικῶν πλοίων καὶ τὴν ἐκμίσθωσιν αὐτῶν πρὸς ἰδιώτας πρὸς αὖξιν τῶν πόρων τῆς πόλεως.

Πλὴν τῶν δαπανηρῶν αὐτῶν μέτρων ὁ Ξενοφῶν θὰ προτείνῃ περαιτέρω τὴν ἀγορὰν δούλων, καὶ τὴν τείχισιν τῆς χερσονήσου τοῦ Λαυρίου. Δι' ὅ καὶ εἰσηγείται προκαταβολικῶς τὴν ἐπιβολὴν εἰσφορᾶς (φόρου ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου) καὶ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ τὴν ἀποδεχθοῦν εὐχαρίστως, δεδομένου ὅτι τὰ προτεινόμενα μέτρα θὰ εἶναι ἀποδοτικά, ἐνῶ εἰς τὸ παρελθὸν πολλάκις κατεβλήθησαν εἰσφοραὶ δι' ἐπιχειρήσεις στρατιωτικὰς καὶ ἄλλας, ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένας εἰς ἀποτυχίαν (7,8).

Ἡ προτεινομένη εἰσφορὰ συνδέεται μὲ τὴν ἀγορὰν δούλων οἱ ὅποιοι θὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὰ μεταλλεῖα, δι' ὅ καὶ θὰ ὀμιλήσωμεν περὶ αὐτῆς εἰς τὸ ἐπόμενον περὶ ἀργυρίων τοῦ Λαυρίου, κεφάλαιον.

τὰς ἐκστρατείας, εἰς τὰς πρεσβείας καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐν γένει συναλλαγὰς. Τὸ δὲ ἄλλο συμβολικὸν νόμισμα «ἐ π ι χ ῶ ρ ι ο ν» διὰ τὰς συναλλαγὰς τῶν κατοίκων «αὐ τοῖ ς μ ἔ ν ἐ ν τ ι μ ο ν, τοῖ ς δ ἔ ἄ λ λ οῖ ς ἄ ν θ ρ ῶ π οῖ ς ἄ δ ὀ κ ι μ ο ν». Τὸ μέτρον αὐτὸ τοῦ ἐπιχωρίου νομίσματος τὸ ὅποιον προτείνει ὁ Πλάτων διὰ τὴν καλῶς συντεταγμένην πολιτείαν μὲ ὀλίγην καλὴν... θέλῃσιν τῶν κυβερνώντων, μεταβάλλεται εἰς στρατήγημα πρὸς καταλήστευσιν τῶν ὑπηκόων.

Η ΕΝΤΑΤΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΓΥΡΕΙΩΝ (Κεφ. Δ')

Ἡ ἀξία τοῦ ἀργύρου

Εἰς τὸ Δ' Κεφάλαιον τῶν Πόρων ὁ Ξενοφῶν θέτει ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν συμπολιτῶν του ὠρισμένης προτάσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν αὔξησιν τῶν ἐσόδων τῆς πόλεως*.

Τὰς προτάσεις του στηρίζει ἐπὶ τριῶν προϋποθέσεων :

- 1) Ὅτι τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου εἶναι ἀνεξάντλητα.
- 2) Ὅτι δύναται ἐκεῖ νὰ εὑρῆ ἀποδοτικὴν ἐργασίαν ἀπεριόριστος ἀριθμὸς δούλων.
- 3) Ὅτι ὁ ἄργυρος εἶναι τὸ μόνον ἀγαθὸν ὅπερ δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως.

Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ ὑπηρεσίαι προσφέρονται εἰς ὠρισμένην ποσότητα. Πέραν αὐτῆς ἐξαντλοῦνται. Ἐξ ἄλλου, οἱ καταναλωταὶ ἔχουν ἀνάγκην ὠρισμένης ποσότητος ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν. Πέραν αὐτῆς καθίστανται ἄρχηστα καὶ ἄνευ ἀξίας.

Ἐπὶ παραδείγματι: Ὁ ἀγρότης διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ του ἔχει ἀνάγκην ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἐργατῶν καὶ ζώων. Τὰ ἐπὶ πλέον ἀποτελοῦν ζημίαν. Οἱ ἐργαζόμενοι τὸν χαλκὸν ἢ τὸν σίδηρον εἶναι ἀπαραίτητοι ἐπίσης εἰς ὠρισμένον ἀριθμὸν. Ἐξ ἄλλου, ὡσάκις ὁ σίτος καὶ ὁ οἶνος παράγονται ἐν ἀφθονίᾳ ὑποτιμῶνται καὶ οἱ καλλιεργητοὶ ἐγκαταλείπουν τοὺς ἀγρούς καὶ τρέπονται εἰς ἄλλα ἐπαγγέλματα. Τέλος, ὅταν τις ἀποκτήσῃ ἐπιπλά ἀρκετὰ δὲν ἀγοράζει ἄλλα.

Ἐξαιρέσειν τοῦ κανόνος τούτου, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἀποτελεῖ ὁ ἄργυρος. «Ἀργυρίτις δὲ ὅσῳ ἂν πλείων φαίνεται καὶ ἀργύριον πλείον γίγνηται τοσοῦτῳ πλείονες ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔρχονται» (6). «Ἀργύριον δὲ οὐδεὶς πῶ οὕτω πολὺ ἐκτήσατο ὥστε μὴ προσδεῖσθαι, ἀλλ' ἢ ἴσιν γένηται παμπληθές, τὸ περιττεῦον κατορούττοντες οὐδὲν ἤττον ἡδονταὶ ἢ χρώμενοί αὐτῷ» (7).

Καὶ ὅτι μὲν ὁ ἄργυρος, ὡς χρῆμα, ὡς ἐνδιάμεσον τῶν ἀναλλαγῶν, ἰκανοποιεῖ πᾶσαν χρεῖαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως ἡ ζήτησις αὐτοῦ δὲν ἔχει ὄριον, εἶναι ἀναμφισβήτητον.

Ἄλλως τε καὶ ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τὸν Πλοῦτον, μίαν γενεὰν ἐνωρίτερον, τὸ 388 π.Χ. διεκήρυξεν, πρὸς θυμηδίαν τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τοῦ ἔρωτος, τοῦ ἄρτου, τῶν τιμῶν, ἐπέρχεται πλησμονὴ καὶ κόρος, ἀλλ' οὐδέποτε τοῦ χρήματος. Ἐχει τις 13 τάλαντα; Ἐπιθυμεῖ 16. Ἐχει 16, ἐπι-

* Περὶ τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου βλ. τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Ed. Ardailloⁿ Les mines du Laurion dans l' antiquité, 1897.

ζητεί 40. Και λέγει μάλιστα ότι χωρίς 40 τάλαντα ο βίος είναι άβιωτος. Και ούτως από 13 εις 16 και από 16 εις 40 φθάνομεν εις τὸ άπειρον. Διότι μέσφ του χρήματος ίκανοποιούνται όλοι αϊ ανάγκαι. Ουδέποτε έπέρχεται ο κόρος. Έξ άλλου, όταν ο Ξενοφών λέγει ότι «τὸ περιττεῦον (άργύριον) κατορύττοντες οὐδέν η̄ττον η̄δονται η̄ χρώμενοι αὐτῷ» εὐρίσκεται βεβαίως ἐν δικαίῳ. Ἄλλὰ θὰ έπρεπε νὰ προσθέσῃ ότι και άλλα πολύτιμα άγαθά άποθησαυρίζονται και ίδίως ο χρυσός όστις έμφανίζει περισσότερο πλεονεκτήματα ώς μέσον θησαυρισμοῦ άφοῦ ἐν μικρότέρῳ όγκῳ έχει μεγαλύτεραν άξίαν από τόν άργυρον. «Εἰ δέ τις φήσειε και χρυσίον μηδὲ η̄ττον χρήσιμον εἶναι η̄ άργύριον, τοῦτο μὲν οὐκ άντιλέγω, εκείνο μέντοι οἶδα, ότι και χρυσίον όταν πολύ παραφανῆ, αὐτὸ μὲν άτιμότερον γίγνεται, τὸ δὲ άργύριον τιμιώτερον ποιεῖ» (10).

Ὁ ίσχυρισμός αὐτός τοῦ Ξενοφώντος εἶναι έπίσης άκριβής. Ἄλλὰ και τὸ αντίθετον άληθεύει: Ὅταν τὸ άργύριον παραφανῆ αὐτὸ μὲν άτιμότερον γίνονται τὸ δὲ χρυσίον τιμιώτερον ποιεῖ. Ὑπόκειται δηλαδὲ και ο άργυρος όπως και ο χρυσός εις τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς και τῆς ζητήσεως.

Εἶναι βεβαίως άληθές ότι ἐν Ἀθήναις μόνον ο άργυρος είχε νόμιμον κυκλοφορίαν καθ' ἣν έποχὴν γράφει ο Ξενοφών. Ἡ άργυρὰ δραχμὴ ἦτο νομισματικὴ μονὰς οὐχι δὲ και ἡ χρυσὴ δραχμὴ. Έξ άλλου, οἱ Ἀθηναῖοι διέθετον μεταλλεῖα άργύρου οὐχι δὲ και μεταλλεῖα χρυσοῦ. Ὁ χρυσός ἦτο έμπόρευμα εἰσαγόμενον έξωθεν και έπομένως ἡ άξία του ύφίστατο μεγαλύτερας διακυμάνσεις από τὴν άξίαν τοῦ άργύρου. Θὰ ἦσαν δὲ άκόμη μεγαλύτεραι αἱ διακυμάνσεις τοῦ χρυσοῦ ἂν εις τὴν άλλην άκτὴν τοῦ Αἰγαίου, εις τὴν άπέραντον Περσικὴν Αὐτοκρατορίαν δὲν ίσχυε και ἡ χρυσὴ νομισματικὴ μονὰς.

Ὁ άργυρος ύφίστατο τὰς συνεπειὰς τῶν αύξομειώσεων τῆς κυκλοφορουσης ποσότητος, άσφαλῶς μὲν αλλά βραδέως. Διότι αἱ Ἀθηναῖοι άφ' ἐνός μὲν έτέλουν, ώς έλέχθη, ὑπὸ καθεστῶς κανόνος άργύρου, άφ' έτέρου δὲ τὰ Ἀθηναϊκά νομίσματα ώς γνήσια «κεκωδωτισμένα», άκριβοῦς βάρους και άνωτέρου τίτλου ἦσαν «διεθνή» νομίσματα, έζητοῦντο και έγένοντο άνευ έλέγχου δεκτά, όχι μόνον από τούς Ἑλληνας αλλά και από τούς ξένους. Τὴν αύξησιν τῆς παραγωγῆς παρηκολούθει αύξησις τῆς ζητήσεως.

«Ταῦτα μὲν οὖν ἐδήλωσα, λέγει ο Ξενοφών, τούτου ένεκα, όπως θαρροῦντες μὲν ότι πλείστους ανθρώπους ἐπὶ τὰ άργυρεῖα άγωμεν, θαρροῦντες δὲ κατασκευαζόμεθα ἐν αὐτοῖς, ώς οὔτε ἐπιλειψούσης ποτέ άργυριτιδος, οὔτε τοῦ άργυρίου άτίμου ποτέ έσομένου»(11).

ΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

Ἄφοῦ έθεσε, τρόπον τινά, τὰς θεωρητικὰς βάσεις ο Ξενοφών προβαίνει εις τὴν ανάπτυξιν τῶν προτάσεων του, διὰ τῆς εφαρμογῆς τῶν όποίων θὰ αύξήσῃ ἡ παραγωγή τῶν άργυρείων και τὰ έσοδα τῆς πόλεως.

Ἄγορὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσίου καὶ ἐκμισθώσεις εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας τοῦ Λαυρίου μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνδραπόδων εἶναι ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης πρότασις. Τὸ Δημοσίον ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ παράδειγμα τῶν Ἰδιωτῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὸ παρελθὸν ἐπλούτισαν ἐκμισθώνοντες δούλους, ἐν τούτοις, δὲν θέλει νὰ τοὺς μιμηθῆ (14). Ὁ Νικίας, ὁ πλούσιος στρατηγὸς καὶ ἀρχηγὸς τοῦ συντηρητικοῦ κόμματος, ἐξεμισθῶνε χιλίους δούλους εἰς ἐπιχειρηματίαν τινὰ τοῦ Λαυρίου ἀντὶ ἑνὸς ὀβολοῦ ἡμερησίως ἕκαστον καὶ οὕτως εἰσέπραττε 60 χιλ. δρχ. ἑτησίως. Ὁ Ἰππόνικος, υἱὸς τοῦ Καλλίου, ἐξεμισθῶνε 600 ἀνδράποδα ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ ἡμερησίου μισθώματος καὶ εἰσέπραττε ἑξακοσίους ὀβολοὺς ἢ ἑκατὸν δραχμὰς ἡμερησίως, ἤτοι 36 χιλ. δρχ. ἑτησίως. Ἄλλο πλούσιον πρόσωπον, ὁ Φιλημονίδης, εἶχε τριακόσια ἀνδράποδα καὶ εἰσέπραττε τριακοσίους ὀβολοὺς ἡμερησίως ἢ 18 χιλ. δραχμῶν κατ' ἔτος.

Καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας, συνεχίζει ὁ Ξενοφῶν, οἱ δοῦλοι διατίθενται εἰς τὰ ἀργυρεῖα ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους, ἤτοι ἀντὶ ἑνὸς ὀβολοῦ ἡμερησίως.

Διατί λοιπὸν νὰ μὴ μιμηθῆ ἡ πόλις τοὺς Ἰδιώτας καὶ νὰ ἀγοράσῃ ἀνδράποδα τόσα, ὥστε εἰς ἕκαστον πολίτην νὰ ἀναλογοῦν τρία καὶ νὰ ἔχη οὗτος ἕκ τῆς ἐκμισθώσεως αὐτῶν ἡμερήσιον εἰσόδημα τριῶν ὀβολῶν; (17).

Ἐὰν ἀγορασθοῦν ὑπὸ τῆς πόλεως, ἐν ἀρχῇ 1200 ἀνδράποδα (23) τὰ ὁποῖα ἐκμισθωθοῦν εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας τοῦ Λαυρίου, ἕκ τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν, ἕκτὸς 5 6 ἐτῶν ἢ πόλις θὰ ἔχη τοῦλάχιστον 6.000 ἀνδράποδα. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς θὰ ἀποφέρῃ ἑτησίως εἰς τὸ δημόσιον 60 τάλαντα. Ἐὰν ἐξ αὐτῶν διατίθενται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως 40 τάλαντα καὶ τὰ ὑπόλοιπα διὰ τὴν ἀγορὰν νέων δούλων θὰ φθάσωμεν οὕτως εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 10.000 ἀνδραπόδων καὶ ἡ πόλις θὰ ἔχη ἐξ αὐτῶν ἑτήσιον εἰσόδημα 100 ταλάντων.

Οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Ξενοφῶντος σταματοῦν ἐδῶ. Ἄλλὰ τὸ σχέδιον εἶναι εὐρύτερον. Σκοπὸς του εἶναι νὰ ἀποκτήσῃ ἡ πόλις ἀριθμὸν δούλων τριπλάσιον τῶν πολιτῶν. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ πολῖται ὑπολογίζονται εἰς 20 30 χιλιάδας, ἡ πρότασις τοῦ Ξενοφῶντος ἐσήμαινε τὴν ἀγορὰν 60-90 χιλ. ἀνδραπόδων καὶ ἐξ αὐτῶν ἑτήσιον ἔσοδον 600-900 ταλάντων. Μεγαλεπήβολον πράγματι σχέδιον. Ἄλλ' ἑλλιπές.

Ἐν πρώτοις δὲν μᾶς δίδει καμμίαν πληροφορίαν περὶ τοῦ κόστους τῶν δούλων. Ἐξ ἄλλων ὁμως πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ μέσον κόστος ἑνὸς ἀνδραπόδου ἐκυμαίνετο περὶ τὰς 200 δραχμὰς.

Ἐξ ἄλλου, δὲν μᾶς ἐξηγεῖ ὁ Ξενοφῶν πόσος χρόνος θὰ χρειασθῆ ἵνα αἱ 10.000 δούλων γίνουσι 60 90.000. Δὲν μᾶς ἐξηγεῖ ἐπίσης ἂν ὀλόκληρον τὸ προϊόν τῆς ἐκμισθώσεως τῶν δούλων θὰ διατίθεται διὰ τὴν ἀγορὰν νέων ἢ μέρος μόνον ἕκ τοῦ προϊόντος. Καὶ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἄλλὰ πρὸ παντὸς εἰς τὴν δευτέραν εἶναι φανερὸν ὅτι θὰ χρειασθοῦν μακρὰ δεκαετηρίδες πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδίου. Δεκαετηρίδες καθ' ἃς οἱ πολῖται θὰ εὐρίσκωνται ἐν ἀναμονῇ τοῦ τριωβόλου.

Ὅρθως, καθ' ἡμᾶς ὁ Μπέκ, ὁ πρῶτος κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀσχοληθεὶς μὲ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἐχαρακτήρισε τὰ σχέδια τοῦ Ξενοφῶντος ὡς πύργους εἰς τὸν ἀέρα.

Καί ἂν αἱ ἐγκαταστάσεις χάριν τῶν ἐμπόρων καὶ ἐφοπλιστῶν, τὰς ὁποίας συνέστησε ἐν Γ' Κεφαλαίῳ, γίνουσι τμηματικῶς, ὅπως ἐν συνεχείᾳ θὰ προτείνῃ, καὶ ἂν ἡ ἀγορὰ τῶν δούλων ὑπὸ τῆς πόλεως κλιμακωθῆ εἰς τὰ ἐπόμενα ἔτη, δὲν διαφεύγει τοῦ Ζενοφῶντος ὅτι πάντως θὰ χρειασθοῦν αἱ «ἀφορμαί» δηλαδή τὰ πρῶτα κεφάλαια διὰ τὴν ἔναρξιν τῶν κατασκευῶν καὶ τὴν ἀγορὰν τῶν 1200 πρῶτων ἀνδραπόδων. Δι' ὃ προβλέπων τὰς ἀντιρρήσεις εἰσηγείται τὴν ἐπιβολὴν εἰσφορᾶς, δηλαδή ἐκτάκτου φόρου ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ εἰσφορὰ θὰ εἶναι δέκα μναὶ διὰ τοὺς πλουσίους, διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς πέντε μναὶ ἢ μία μνα, ἀναλόγως τῆς περιουσίας των. Ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς εἰσφορᾶς, σὺν τοῖς ἄλλοις, θὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀγορὰ τῶν δούλων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων θὰ φθάσῃ κάποτε εἰς τὸ τριπλάσιον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἀθηναίων, ὥστε ἕκαστος πολίτης νὰ ἔξῃ ἐκ τῆς μισθώσεως αὐτῶν ἡμερήσιον ἰσόβιον εἰσόδημα τριῶν ὀβολῶν. Οὕτως, ἡ εἰσφορὰ θὰ εἶναι συμφώνως μὲ τὰς σκέψεις τοῦ Ζενοφῶντος δάνειον τῶν πολιτῶν πρὸς τὸ Δημόσιον ἐπὶ ἰσοβίῳ προσόδῳ καὶ ὑπὸ ὅρους ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκούς.

Ὁ πλούσιος ὁ καταβαλὼν εἰσφορὰν 10 μνῶν, ἤτοι χιλίων δραχμῶν, θὰ ἔξῃ ὅπως ὄλοι, εἰσόδημα τριῶν ὀβολῶν ἡμερησίως, ἤτοι ἐτησίως σχεδὸν «ἐπίπεμπτον». Ὁ καταβαλὼν 5 μνας θὰ ἔξῃ ἐπίσης ἡμερησίον εἰσόδημα τριῶν ὀβολῶν, ἤτοι «πλέον ἢ ἐπίτριτον». Οἱ δὲ πτωχότεροι «οἱ μναὶν προτελέσαντες ἐγγύς δυοῖν μναῖν πρόσοδον ἕξουσι» (Γ' 7-10).

Οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Ζενοφῶντος ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς διατυπώσεως εἶναι κατὰ προσέγγισιν. Ἐφ' ὅσον πάντες ἔχουν ἡμερησίαν πρόσοδον τριῶν ὀβολῶν ἤτοι 180 δραχμᾶς ἐτησίως, οἱ μὲν καταβαλόντες δέκα μνας ἢ 1000 δραχμᾶς θὰ ἔχουν πρόσοδον 18%, οἱ καταβαλόντες 5 μνας ἢ 500 δρχ. θὰ ἔχουν πρόσοδον 36% καὶ οἱ καταβαλόντες μίαν μναὶν ἢ 100 δρχ. θὰ ἔχουν πρόσοδον 180%. Ὅροι ἔλκυστικοί. Ἀλλὰ διαφεύγει μία μικρὰ λεπτομέρεια. Πότε θὰ συμπληρωθῆ ἡ ἀγορὰ τῶν 60-90 χιλ. δούλων καὶ πότε ἐπομένως θὰ ἀρχίσῃ ἡ καταβολὴ τοῦ ἰσοβίου εἰσοδήματος τῶν τριῶν ὀβολῶν ἡμερησίως πρὸς τοὺς πολίτας;

Τὴν αἰσιοδοξίαν τοῦ Ζενοφῶντος ὅτι οὔτε ποτὲ θὰ ἐξαντληθοῦν τὰ κοιτάσματα οὔτε οἱ δοῦλοι θὰ μείνουν ἀνευ ἐργασίας φαίνεται ὅτι δὲν συμερίζοντο οἱ ἐπιχειρηματῆαι μεταλλεῖς τῆς ἐποχῆς του. Οὗτοι ἠρκοῦντο εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως παλαιῶν ἐπιχειρήσεων καὶ δὲν ἐπέδιδοντο εἰς «καινοτομίας» δηλαδή εἰς τὴν ἀναζήτησιν νέων κοιτασμάτων. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ἐπιχειρηματῆαι ἦσαν κατὰ κανόνα μᾶλλον πτωχοί, αἱ δὲ καινοτομίαι ἀπῆλθον μεγάλα κεφάλαια καὶ συνεπήγοντο μεγάλους κινδύνους. Ὁ μὲν εὐρίσκων «ἀγαθὴν ἐργασίαν» γίνεται πλούσιος, ἀλλ' ὁ μὴ εὐρὼν καταστρέφεται (Δ' 28, 29).

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κινδύνων ὁ Ζενοφῶν προβαίνει εἰς τὴν δευτέραν πρότασίν του. Συμβουλεύει τὴν δημιουργίαν «κονωνιών» δηλαδή ἐταιριῶν ἵνα καὶ τὰ κεφάλαια ἐξευρίσκωνται εὐκολώτερα καὶ οἱ κίνδυνοι κατανέμονται

εις πλείονα τοῦ ἐνὸς πρόσωπα (30-33). Οἱ Ἀθηναῖοι διαιροῦνται εἰς δέκα φυλάς. Ἐὰν εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ἡ πόλις δώσῃ ἴσον ἀριθμὸν ἀνδραπόδων, αἱ δὲ δέκα φυλαὶ «κοινωσάμεναι τὴν τύχην», ἐνώσουσι τὰς τύχας τῶν ἀναζητήσων νέα κοιτάσματα, ἡ ἐπιτυχία μιᾶς ἐξ αὐτῶν θὰ ἀποβῆ εἰς ὄφελος ὄλων. Ἐὰν δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἢ πέντε ἐπιτύχουν τὴν ἀνεύρεσιν νέων κοιτασμάτων τοῦτο θὰ εἶναι βεβαίως ἀκόμη ἐπωφελέστερον. Διότι νὰ ἀποτύχουν ὅλοι εἶναι κάτι ποῦ ἀποκλείεται ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐμπειρίας.

Ἰδιῶται ἐπίσης συνεταριζόμενοι καὶ ἐνοῦντες τὰς τύχας τῶν θὰ ἀντιμετωπίσουν ἀσφαλέστερον τοὺς κινδύνους (32).

Ἄς μὴ ὑπάρξῃ δὲ φόβος ὅτι τὸ δημόσιον θὰ ζημιώσῃ τοὺς ἰδιώτας ἢ οἱ ἰδιῶται τὸ δημόσιον. Διότι ὅπως οἱ σύμμαχοι ὅσον περισσότεροι εἶναι τόσοσιν ἰσχυρότεροι καθίστανται οὕτω καὶ εἰς τὰ ἀργυρεῖα ὅσον περισσότεροι ἐργάζονται τόσοσιν περισσοτέραν παραγωγὴν καὶ περισσότερα εἰσοδήματα θὰ ἔχουν (32).

Ἐὰν τὸ σχέδιον αὐτὸ γίνῃ δεκτόν, λέγει ὁ Ξενοφῶν, ἡ πόλις θὰ καταστῆ ἱκανὴ «πᾶσιν Ἀθηναίοις τροφὴν ἀπὸ κοινοῦ γενέσθαι», δηλαδὴ θὰ καταστῆ ἱκανὴ νὰ διατρέφῃ τοὺς πολίτας ἐν ἀργίᾳ (33).

Ὁ Ξενοφῶν προβλέπει τὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰς ἀντικρούσῃ. Ἐὰν ἰσχυρισθοῦν, λέγει, ὅτι τὰ οἰκοδομήματα καὶ αἱ ἐγκαταστάσεις (ἔργα τὰ ὅποια ἔχει ἦδη εἰσηγηθῆ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορίας) καθὼς καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν δούλων θὰ ἀπαιτήσων «παμπόλλην ἀφορμὴν» μεγάλα προκαταβολικῶς κεφάλαια.

Ἄλλ' ἐν πρώτοις τὰ προταθέντα μέτρα θὰ ἀρχίσουν νὰ ἀποδίδουν ἀμέσως καὶ οὕτω θὰ αὐτοχρηματοδοτοῦνται (35) Ἐπειτα δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθοῦν ὅλα ταυτοχρόνως. Τμηματικῶς γίνονται ὑπὸ καλλιτέρους ὄρους. Οἰκοδομοῦντες ἀθρόως δαπανῶμεν περισσότερα καὶ κατασκευάζομεν χειρότερα. Ἀναζητοῦντες δούλους ὅπουδῆποτε ἀγοράζομεν κατωτέρας ποιότητος καὶ πληρώνομεν ἀκριβώτερα (34-35).

Ἐξ ἄλλου, ἡ κατὰ στάδια ἐκτέλεσις τοῦ προγράμματος ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν ἀπαιτεῖ ἐξ ἀρχῆς πολλὰ κεφάλαια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίησιν τῶν προσόδων τῶν περατουμένων ἔργων, διὰ τὴν χρηματοδότησιν τῶν ὑπολοίπων (38). Τὴν μέθοδον αὐτὴν ἔχει ἀναπτύξει λεπτομερέστερον ὁ συγγραφεὺς προκειμένου περὶ τῆς ἀγορᾶς δούλων.

Ὁ Ξενοφῶν εἰς ἀντίκρουσιν τῶν ἀντιρρήσεων προβαίνει ἐτι περαιτέρω (40). Ἐὰν τις φρονῆ, λέγει, ὅτι λόγῳ τῶν φορολογικῶν βαρῶν τὰ ὅποια ἐπεβλήθησαν κατὰ τὸν λήξαντα πόλεμον, οὐδεμία νέα ἐπιβάρυνσις εἶναι δυνατὴ ἰδοῦ ἡ λύσις. Ὅσα πρὸ τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης ἀπέδιδεν ἡ φορολογία τόσα νὰ διαθέσετε τὸ ἐπόμενον ἔτος διὰ τὰς τακτικὰς δαπάνας διοικήσεως τῆς πόλεως. Ὅσα δὲ πλεόν τούτων ἀποδώσουν ἡ εἰρήνη, ἡ καλὴ μεταχείρισις ἐμπόρων καὶ μετοίκων, ἡ ἀνάπτυξις τῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν, ἡ αὐξησις τῶν τελωνειακῶν εἰσπράξεων καὶ τῆς ἐν γένει ἐμπορικῆς κινήσεως, ταῦτα ἄς διατεθοῦν παραγωγικῶς διὰ τὴν αὐξησιν τῶν ἐσόδων τῆς πόλεως (40).

Ὁ Ξενοφῶν φαίνεται ἀναγνώριζων ὅτι νέα ἐπιβάρυνσις τῶν πολιτῶν δὲν

είναι δυνατή, λησμονεῖ ὅμως ὅτι εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἔχει εἰσηγηθῆ τὴν ἐπιβολὴν εἰσφορᾶς καὶ ἐπ' αὐτῆς στηρίζει τὴν ἐκκίνησιν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν Πόρων ἀντιμετωπίζει καὶ τὴν περίπτωσιν πολέμου. Οἱ δούλοι τοὺς ὁποίους θὰ ἀγοράσῃ ἡ πόλις ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης θὰ χρησιμοποιοῦν ὡς πληρώματα τῶν πολεμικῶν πλοίων. Θὰ δύνανται ἐπίσης νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸ πεζικὸν καθιστάμενοι ἐπιφοβοὶ εἰς τοὺς πολεμίους, ἐφ' ὅσον τύχουν ἐκ μέρους ἡμῶν καλῆς μεταχειρίσεως (42).

Τέλος, ὁ Ζενοφῶν ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐν καιρῷ πολέμου τὰ ἀργυρεῖα θὰ παραμείνουν ἐν ἐνεργείᾳ. Προτείνει δὲ πλὴν τῶν ὀχυρῶν τῆς Ἀναφλύστου καὶ τοῦ Θορικοῦ νὰ κατασκευασθῇ καὶ τρίτον εἰς τὸ μέσον εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς Βήσης (43). Οὕτως ἡ ὀχύρωσις τῆς Χερσονήσου Λαυρίου θὰ εἶναι πλήρης καὶ οὐ μόνον θὰ καταστήσῃ δυσχερῆ τὴν εἰσβολὴν εἰς τὰ ἀργυρεῖα ἀλλὰ θὰ θέσῃ ἐν ἀσφαλείᾳ τοὺς ἐκεῖ ἐργαζομένους δούλους. Ὡς ἀπεδείχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἄνευ δούλων ἦτο ἀδύνατος ἡ λειτουργία τῶν μεταλλείων. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ὅταν ὁ Ζενοφῶν ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀσφαλείας ἔχει ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς πόλεως ἀπὸ πάσης ἀποπειράς ἀποδράσεως τῶν δούλων.

Οὕτως, ἐκ τῆς συγκεντρώσεως μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνδραπόδων εἰς τὰ μεταλλεῖα ἡ πόλις δὲν θὰ ἔχῃ μόνον τὸ ἐκ τῆς ἐκμισθώσεως αὐτῶν ἔσοδον ἀλλὰ καὶ ἐμμέσους προσόδους «ἐκ τῆς πολυανθρωπίας περὶ τὰ μέταλλα» ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐκεῖ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως. Ἀκόμη καὶ τὰ ἐκεῖ γήπεδα θὰ ἀνατιμηθοῦν καὶ ἡ τιμὴ των δὲν θὰ εἶναι κατωτέρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων.

Ἐν τέλει τοῦ περὶ τῶν ἀργυρείων κεφαλαίου ὁ Ζενοφῶν ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐφαρμοζόμενου τοῦ σχεδίου του, «οὐ μόνον ἂν χρημασιν εὐπορωτέραν τὴν πόλιν εἶναι, ἀλλὰ καὶ εὐπειθεστέραν καὶ εὐτακτοτέραν καὶ εὐπολεμωτέραν γενέσθαι» (51).

Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

Ἡ πρότασις τοῦ Ζενοφώντος, ἡ μᾶλλον σημάντικη, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀγορὰν δούλων. Ἡ μίσθωσις δούλων, κατ' ἀρχὴν, ὄχι μόνον ἦτο συνήθης, ἀλλ' ἐφαίνετο καὶ φυσικωτάτη. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ χρηματικά δάνεια τὰ ὅποια ἦσαν στόχος ἐπικρίσεων. Καὶ τοῦτο διότι τὰ χρηματικά δάνεια ἦσαν ὀποῖως καταναλωτικά, ἐνῶ ἡ μίσθωσις δούλων εἰς τὰ μεταλλεῖα ἦτο ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως κατ' ἐξοχὴν παραγωγικὴ.

Ἐν τούτοις, ἡ πρότασις περὶ ἀγορᾶς δεκάδων χιλιάδων δούλων διὰ τὸ Λαύριον οὐδεμίαν ἀπήχησιν εἶχε. Ἠγνοήθη ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν φίλον καὶ ὁμοιδεάτην τοῦ Ζενοφώντος τὸν Εὐβουλον ὅστις διεχειρίσθη τὰ δημόσια οἰκονομικά μετ' ἐπιτυχίας ἐπὶ μίαν δεκαπενταετίαν (354-339 π.Χ.).

Ἴσως τοῦτο ὀφείλεται εἰς λόγους οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς. Ἡ πρό-

τασις συνεπήγετο διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀμέσους θυσίας, δηλαδὴ τὴν καταβολὴν εἰσφορᾶς πρὸς ἀγορὰν τῶν 1200 πρώτων δούλων, ἔναντι ἀνταλλάγματος μελλοντικοῦ καὶ ἀβεβαίου.

Ἡ καταβολὴ τριωβόλου ἡμερησίως πρὸς τοὺς πολίτας θὰ ἤρχιζεν εἰς χρόνον ἀπομακρυσμένον καὶ ἀκαθόριστον. Ὑπὸ τὰς αἰσιωτέρας συνθήκας θὰ ἐπωφελεῖτο τῆς καταβολῆς ἡ μέλλουσα γενεά.

Ἐξ ἄλλου καὶ πολιτικοὶ λόγοι πιθανῶς νὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν παραμέρισιν τῆς προτάσεως. Ἡ συγκέντρωσις μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνδραπόδων ἦτο χαρακτηριστικὸν τῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων, ἡ δὲ πρότασις τοῦ Ζενοφῶντος πιθανὸν νὰ ἀφύπνισε τὰς δικαιολογημένας, ἄλλως τε, ἔναντιον αὐτοῦ προκαταλήψεις καὶ ὑποψίας.

Ἡ συγκέντρωσις εἰς Λαύριον 60 90 χιλιάδων δούλων ἐν εἴδει βιομηχανικοῦ προλεταριάτου θὰ ἐκρίθη ἐπικίνδυνος διὰ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ διὰ τὴν ἐλευθέραν ἐργασίαν καὶ θὰ ἦτο πράγματι ἐπικίνδυνος ἐὰν ἦτο δυνατὴ.

Ὅταν ὁ Μνάσων, μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Ἀριστοτέλους, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἀγοράσῃ χιλίους δούλους πρὸς κερδοσκοπίαν, κατηγορήθη ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ στερήσῃ ἰσαριθμούς πολίτας ἀπὸ τὰ μέσα συντηρήσεως. «Διελβλήθη παρὰ τοῖς Φωκεῦσιν ὡς τοσοῦτους τῶν πολιτῶν τὴν ἀναγκαίαν τροφήν ἀφηρημένος» (Ἀθην. 6,86 σελ. 264).

Ἡ δευτέρα πρότασις τοῦ Ζενοφῶντος σχετικῶς μὲ τὰ μεταλλεῖα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν δημιουργίαν κοινοπραξιῶν διὰ τὴν καλλιτέραν ἐκμετάλλευσιν.

Καὶ ἡ μὲν σύστασις κοινοπραξίας τῶν 10 ἀθηναϊκῶν φυλῶν ἠγνοήθη. Ἡ πρότασις ὁμως περὶ ἰδρύσεως ἐταιριῶν ἐξ ἰδιωτῶν (Δ' 32) φαίνεται ὅτι ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν.

Διότι ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ζενοφῶντος ἦτο μὲν γνωστὸς ὁ θεσμὸς τῶν ἐταιριῶν, οὐδεὶς ὁμως λόγος γίνεται περὶ ἐταιριῶν ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀργυρείων, κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος, ἀναφέρονται τοιαῦται συνεργασίαι:

Ἡ ἐταιρία τοῦ Ὑπερείδου, τοῦ Αἰσχυλίδου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δεινοκράτους. Ἡ ἐταιρία τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ναυσικλέους. Ἡ ἐταιρία τὴν ὁποίαν συνέστησεν ὁ Ἐπικράτης ὁ Παλληνεὺς μετ' ἄλλων πλουσιωτάτων (Ὑπερείδου ὑπὲρ Εὐξενίππου 42-45) *.

Θὰ ἠδύνατο, ἴσως νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Ζενοφῶντος περὶ ταχείας ἐκδικάσεως τῶν ἐμπορικῶν δικῶν ἢ ἐπὶ Εὐβούλου θεσπισθεῖσα διάταξις περὶ ἐμμήνων δικῶν, καθ' ἣν αἱ ἐμπορικαὶ καὶ μεταλλικαὶ δίκαι ἐξεδικάζοντο ταχέως, ἐντὸς μηνὸς (Ἀνδρ., ἐνθ. ἀνωτ. 484,2 496,1. Σβῶλος Οἴκου. Ἑλλάς 15 Φεβρ. 1915).

* Ardaillon, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 186.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΟΡΩΝ

Εύκολος είναι ή κριτική τῶν ἀπόψεων τοῦ Ξενοφῶντος. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Πόρων δὲν γράφει ὡς ἐπιστήμων, ἀλλ' ὡς πολιτικός, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ὠθήσῃ τοὺς συμπατριώτας του πρὸς τὴν ἑντατικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου.

Ἄντιτάσσει τὸν χρυσὸν πρὸς τὸν ἄργυρον καὶ ἀποδέχεται ὅτι ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ κυμαίνεται ἐνῶ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ μὲ τὸν ἄργυρον.

Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὡς ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ξενοφῶντος ὁ ἄργυρος ἦτο τὸ νόμιμον νόμισμα ἀντλούμενον ἐκ τῶν ἀργυρείων τῆς πόλεως, ἐνῶ ὁ χρυσὸς ἦτο ἐμπόρευμα εἰσαγόμενον ἕξωθεν. Ἦτο ἐπόμενον ἐπομένως αἱ διακυμάνσεις τοῦ χρυσοῦ νὰ εἶναι μᾶλλον ταχέαι καὶ αἰσθηταὶ ἐνῶ τοῦ ἀργύρου βραδύτεραι καὶ ὀλιγωτέρον αἰσθηταί.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀσχολούμενος περὶ τοῦ νομίσματος καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς ἀξίας του ὡς ἐπιστήμων καὶ ὄχι ὡς πολιτικός γράφει: «Πάσχει μὲν οὖν τοῦτο (τὸ νόμισμα) τὸ αὐτό. Οὐ γὰρ αἰεὶ ἴσον δύναται ὁμῶς δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον» (Ἠθ. Νικομ. 5, 5, 4).

Πλανᾶται ἐπομένως ὁ Ξενοφῶν ἴσως πλάνην ἠθελημένην, ἐπιχειρῶν νὰ παρυσιάσῃ τὸν ἄργυρον ὡς μέταλλον ἰδιότυπον, ἀνώτερον τοῦ χρυσοῦ, μὴ ὑποκείμενον εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως*.

Ὁ Ξενοφῶν εἰς πλείστα σημεία τῶν Πόρων ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου εἶναι ἀνεξάντλητα καὶ ὅτι ἀριθμὸς δούλων ὁσονδῆποτε μέγας δύναται νὰ εὔρῃ ἐκεῖ ἐργασίαν (Δ. 2,3,4).

Ὁ «ἀργυρώδης τόπος» παρὰ τὴν ἐπὶ αἰῶνας ἐκμετάλλευσιν, ὄχι μόνον δὲν περιορίζεται ἀλλὰ συνεχῶς ἐπεκτείνεται. Οὐδέποτε ἐργάτης ἔμεινεν ἄνευ ἐργασίας. Τούναντιον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδραπόδων ἦτο πάντοτε κατώτερος τῶν ἀναγκῶν. «Οὔτε γὰρ βάρους πέρας οὔτε ὑπονόμων οἱ ὀρύττοντες εὐρίσκουσι» (Δ' 26).

Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἡ αὐξησις τῆς παραγωγῆς ἀργύρου εἶναι ζήτημα ἐργατικῶν χειρῶν. Ὅσον περισσότερο ἐργάζονται εἰς τὰ μεταλλεῖα τόσον μεγαλύτεραν παραγωγὴν θὰ ἔχουν.

Ἐὰν τὰς ὡς ἄνω παρατηρήσεις ὁ Ξενοφῶν προέβαλλεν ὡς διαπιστώσεις ἐκ τοῦ παρελθόντος τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου, δὲν θὰ εὐρίσκετο ἴσως μα-

* Τὴν πλάνην ταύτην τοῦ Ξενοφῶντος διὰ τὰς διακυμάνσεις τῆς τιμῆς τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου διαπιστώνει καὶ ὁ Ἀνδρέαδης (σελ. 496, ὑποσ. 2). Ἀπορῶ δὲ ποῦ στηριζόμενος ὁ κ. Ἀρκουδογιάννης ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ πλάνης ἀλλὰ περὶ ὀρθῆς κατανόησεως τῶν νομισματικῶν ζητημάτων ἐκ μέρους τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ὅτι ὁ μόνος ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλανηθεὶς εἶναι ὁ Ἀνδρέαδης.

Ἀποτελεῖ ὀρθὴν κατανόησιν τῶν νομισματικῶν ζητημάτων, ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τὰ νομισματικὰ μέταλλα δὲν ὑπάγονται εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως; ;

(βλ. Ἀρκουδογιάννη, Ὁ Ξενοφῶν ὡς οἰκονομολόγος, 1960, σελ. 103).

κράν τῆς πραγματικότητος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων ἦτο ὁ κύριος παράγων τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἐργασιῶν καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς.

Ἄλλ' ὅταν ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ παρελθόντος ἐπιχειρῆ νὰ συναγάγῃ γενικὰς ἀρχὰς ἰσχυοῦσας διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον, ἂν δὲν παραλογίζεται, ὅπως γράφει ὁ Ἀνδρέαδης, ἀσφαλῶς πλανᾶται.

Τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου ὅπως καὶ ὅλα «τὰ ἀργύρεια καὶ χρυσεία μέταλλα» τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα. Ἐὰν κατὰ τὸ 413 π.Χ. ἐργάζετο εἰς τὸ Λαύριον ἀριθμὸς δούλων προσεγγίζων τὰς εἴκοσι χιλιάδας, κατὰ τὸ 100 περίπου π.Χ. χίλιοι δούλοι ἦσαν ἀρκετοί.

Ὁ Στράβων ὀλίγα ἔτη μετὰ Χριστὸν τὰ εὔρεν ἐξηντημένα. «Τὰ δ' ἀργυρεῖα τὰ ἐν τῇ Ἀττικῆς κατ' ἀρχὰς μὲν ἦν ἀξιόλογα, νυνὶ δ' ἐκλείπει καὶ δὴ καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τῆς μεταλλείας ἀσθενῶς ὑπακουούσης τὴν παλαιὰν ἐκβολάδα καὶ σκωρίαν ἀναχωνεύοντες εὕρισκον ἔτι ἐξ αὐτῆς ἀποκαθαιρόμενον ἀργύριον, τῶν ἀρχαίων ἀπείρως καμινευόντων» (Στράβων 9, 1, 22).

Καὶ ὁ Πausanias τὸν β' Μ.Χ. αἰῶνα ὀμιλεῖ περὶ τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου ὡς περὶ πράγματος ἀνήκοντος εἰς τὸ παρελθόν (Ἀττικά 1, 1).

Ἄλλ' ὁ Ξενοφῶν δὲν γράφει διὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς συγχρόνους του καὶ τὴν ἐπομένην γενεάν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ κατὰ τὸν 2ον ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος τὰ μεταλλεῖα ἐργάζοντο καὶ μεγάλα περιουσίαι ἐξ αὐτῶν ἐδημιουργοῦντο.

Ἐπομένως ἡ ἐξώθησις τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἐντατικωτέραν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων οὔτε παράλογος ἦτο οὔτε ἄσκοπος κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ξενοφῶντος.

Εἰς ἸΛΟΓΟΣ (ΚΕΦ. Ε', ΣΤ')

Αἱ συμβουλαὶ τοῦ Ξενοφῶντος εὕρισκονται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ προγράμματος τοῦ ὀλιγαρχικοῦ κόμματος τοῦ ὁποίου αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ ἦσαν: 1) Διατήρησις τῆς εἰρήνης πάση θυσίᾳ. 2) Ἀνάπτυξις τῆς ἐμπορίας. 3) Διανομαὶ χρημάτων καὶ ἄλλων ἀγαθῶν εἰς τὸν Δῆμον. 4) Ἀπαλλαγὴ τῶν πλουσίων ἀπὸ εἰδικῶν φορολογικῶν βαρῶν.

Οὕτως, οἱ μὲν πλούσιοι διὰ τῆς εἰρήνης θὰ ἀπαλλαγοῦν τῶν πολεμικῶν δαπανῶν αἱ ὁποῖαι αὐτοὺς κυρίως ἐβάρυναν, ὁ δὲ Δῆμος διὰ τῶν διανομῶν θὰ μείνῃ ἱκανοποιημένος καὶ δὲν θὰ βυσσοδομηῇ.

Τὸ πρόγραμμα τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐφήρμοσεν ὡς ἐκπρόσωπος αὐτῶν ὁ Εὐβουλος (354-339 π.Χ.) καὶ οὕτω παριστάμεθα πρὸ τοῦ παραδόξου, ἐκ πρώτης ὄψεως φαινομένου, τὸ μὲν ὀλιγαρχικὸν κόμμα νὰ κηρύσσεται, ὑπὲρ τῶν διανομῶν εἰς τὸν Δῆμον, τὸ δὲ δημοκρατικόν, ὑπὸ τὸν Δημοσθένην, νὰ μάχεται ὑπὲρ τῆς καταργήσεως αὐτῶν.

Ὁ Ξενοφῶν σχεδιάζει τὴν ἐπέκτασιν τῶν διανομῶν ἐξασφαλίζων ἐκ τῶν

μεταλλείων τοῦ Λαυρίου τριώβολον ἡμερησίως εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἄνευ ἀνταλλάγματος ἐργασίας.

Οὕτως, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, «ὁ μὲν δῆμος τροφῆς εὐπορήσει, οἱ δὲ πλούσιοι τῆς εἰς τὸν πόλεμον δαπάνης ἀπαλλαγῶσονται».

Πρόκειται περὶ συναλλαγῆς ὑπὸ τὴν εἰδεχθεστέραν αὐτῆς μορφήν, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἄνδρεάδου.

Ἐὰν ἔμενε καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ξενοφῶν γράφει ὡς πολιτικὸς καὶ δὴ ὡς μέλος τοῦ ὀλιγαρχικοῦ κόμματος ὁ ἴδιος φροντίζει νὰ τὴν διαλύσῃ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῶν Πόρων. Ζητεῖ νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ ἱερατεῖον, ἡ Βουλὴ, οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων ἱππέων εἰς τὰ πάτρια αὐτῶν δικαιώματα. Εἶναι τὸ παλαιὸν καὶ ἐπίμονον αἴτημα τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν «πάτριον Πολιτείαν» εἰς τὸ Πολίτευμα τῆς ὀλιγαρχίας.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Δεκαπενθήμερος ἐπιθεώρησις τῶν οἰκονομικῶν ἐξελίξεων

Ἐκδότης - Διευθυντῆς

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Α. ΑΝΔΡΟΥΔΙΔΑΚΗΣ

Συστηματικὴ παρακολούθησις

τῶν ἐξελίξεων τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῶν ξένων οἰκονομικῶν.

Περιέχει ἄρθρα, μελέτας καὶ στατιστικὰ στοιχεία.

Συνδρομαὶ ἐτήσιαι

*Ὅργανώσεων, Ὅργανισμῶν, Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν, Τραπεζῶν
Δρχ. 600. Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν: Δρχ. 300. Ἰδιωτικῶν: Δρχ. 200*

Ἐξωτερικοῦ: \$ 20

Γ ρ α φ ε ἰ α

Ὅδὸς Δραγατσανίου 4 — Ζ' Ὅροφος — Ἀθῆναι 122

Τηλέφωνον: 233.437